

INTRODUCTION TO סמיכת גאולה לתפלה

We previously learned that in the **בית המקדש** they would recite the three **פרשיות** of **קריאת שמע** and **אמת ויציב** each morning. Were the words that were recited within **אמת ויציב** in the **בית המקדש** the same words that we recite today? Since that part of **אמת ויציב** that begins with the words **על הראשונים ועל האחרונים** is a statement of the eternal truth that the **רבונו של עולם** will always come to the rescue of **כלל ישראל**, it is not likely that those words were recited while the **בית המקדש** stood since the Jews were not in need of a redemption at that time. That fact provides some historical perspective to the **תפילות**. We can conclude that the following were composed at about the same time: **שמונה עשרה**; the balance of the **ברכה** of **אמת ויציב** until **גאל ישראל** and the rule of **סמיכת גאולה לתפלה**.

We are about to learn that the rule of **סמיכת גאולה לתפלה** took on great significance in Halacha. Why did it become so important? The answer is as follows: The destruction of the **בית שני** was a devastating event, much more overwhelming than the destruction of the **בית ראשון**. Before the destruction of the **בית ראשון**, the **נביא ירמיהו** prophesized that **כלל ישראל** would return to **ארץ ישראל** in 70 years. Neither before nor after the destruction of the **בית שני** was there any prediction of when **כלל ישראל** would return. **חז"ל** were then faced with several challenges. First, they needed to replace the **עבודה** that took place in the **בית המקדש**. **חז"ל** met that challenge by replacing the **עבודה** with **שמונה עשרה**. Next **חז"ל** needed to convince **כלל ישראל** to accept **שמונה עשרה** as a substitute for the **עבודה**. **חז"ל** met that challenge by expanding **אמת ויציב** to include a **ברכה** which contained the eternal truth that the **רבונו של עולם** would come to the rescue of **כלל ישראל**. That was a message that **כלל ישראל** needed to hear and wanted to believe. By then establishing the rule of **סמיכת גאולה לתפלה**, **חז"ל** joined together the promise of a **גאולה** which **כלל ישראל** enjoyed reciting because it gave them comfort with **שמונה עשרה**, which was the prayer that **חז"ל** wanted **כלל ישראל** to recite as a substitute for the **עבודה** in the **בית המקדש**.

The rule of **סמיכת גאולה לתפלה** then produced an additional result. In order to create the flow from **גאולה** to **שמונה עשרה**, **חז"ל** needed to advance forward the preferred time for reciting **קריאת שמע**. Had **חז"ל** left the recitation of **קריאת שמע** to its original

starting time, there would have been a break between the time that קריאת שמע was recited and when שמונה עשרה was recited. This resulted in the rule of סמיכת גאולה becoming the first step by חז"ל to create an order within the תפילות. In other words, the סידור was born when the rule of סמיכת גאולה לתפלה was instituted.

How did חז"ל explain the need for the rule of סמיכת גאולה לתפלה?

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ד' ע"ב ב' – אמר מר: קורא קריאת שמע ומתפלל. מסייע ליה לרבי יוחנן, דאמר רבי יוחנן: איזהו בן העולם הבא? – זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית.

תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק א' דף ב' טור ד' /ה"א' – והא תני אין אומר דברים אחר אמת ויציב פתר לה באמת ויציב של שחרית דמר ר' זעירא בשם ר' אבא בר ירמיה שלש תכיפות הן; תכף לסמיכה שחיטה; תכף לנטילת ידיים ברכה; תכף לגאולה תפילה. תכף לסמיכה שחיטה, וסמך ושחט. תכף לנטילת ידיים ברכה, שאו ידיכם קדש וברכו את ה'. תכף לגאולה תפילה, יהיו לרצון אמרי פי, מה כתיב בתריה? יענך ה' ביום צרה. אמר רבי יוסי בי רבי בון כל מי שהוא תוכף סמיכה לשחיטה אין פסול נוגע באותו קרבן; וכל מי שהוא תוכף לנטילת ידיים ברכה אין השטן מקטרג באותה סעודה; וכל מי שהוא תוכף גאולה לתפילה אין השטן מקטרג באותו היום.

שמות רבה (וילנא) פרשה כב' ד"ה וייראו העם את ה' – ולמה צריך להזכיר קריעת ים סוף באמת ויציב? לפי שכיון שקרע להם את הים האמינו בו שנאמר ויאמינו בה' ובמשה עבדו. ובזכות האמנה שהאמינו זכו לומר שירה ושרתה עליהם שכינה, שכן כתיב אחריו אז ישיר משה. לכך צריך אדם לסמוך גאולה לתפלה כשם שהם הסמיכו שירה אחר האמנה והקריעה, וכשם שהן טהרו לבם ואמרו שירה שכן כתיב וייראו העם את ה' ויאמינו ואח"כ אז ישיר כך צריך אדם לטהר לבו קודם שיתפלל.

ילקוט שמעוני תהילים רמז' תרעח' – וכל מי שאינו סומך גאולה לתפלה למה הדבר דומה לאוהבו של מלך שבא ודפק על פתחו של מלך. יצא המלך לידע מה עסקו. מצאו שהפליג. אף הוא הפליג. כך אדם מקרבו להקב"ה אליו ומרצהו בשבחות וקלוסין של יציאת מצרים והוא מתקרב אליו ובעודו קרוב אליו יש לתבוע צרכיו.

סידור רש"י סימן כא' – ואף חזקיה מלך יהודה הזכירה לפני הקב"ה, דכתיב זכור נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם והטוב בעיניך עשיתי (מלכים ב', כ', ג'). ואמרינן מאי והטוב בעיניך עשיתי? אמר רב יהודה אמר רב שסמך גאולה לתפילה. העיד ר' יוסי בן אליקים משום קהילא קדישא שבירושלים: כל הסומך גאולה לתפילה אינו ניזוק כל אותו היום כלו.

1. explains: מסכת ברכות דף ד' ע"ב ב' in רש"י.

וסמיכת גאולה לתפלה רמזה דוד בספר תהלים, דכתיב ה' צורי וגואלי (תהלים י"ט), וסמך ליה יענך ה' ביום צרה (תהלים כ'),

'ילקוט שמעוני תהילים רמז' תרעח'-One who does proceed to recite Shmona Esrei after affirming his belief that G-d will bring redemption, what is he like? Like the close friend of a King who comes and knocks on the King's door. The King comes out to find out what the person wants and finds that the one who knocked fled. So the King flees as well. So too in Tefila. A man reaches the point when he feels close to G-d by recalling G-d's praises and memories of the Exodus from Egypt and brings G-d close to him. While G-d is close, a person should ask his needs from G-d.

'סידור רש"י סימן כא'-Even Chizkiyahu the King practiced the rule of Semichat Geula L'Tefila. As the verse states: Zichor Nah Et Asher Hit'Halachti LiPhanecha B'Emes Oo'Vilavav Shalem V'HaTov B'Einecha Asetee (Milachim 2, 20, 3). It is said: what did Chizkiyahu mean when he said: V'HaTov B'Einecha Asetee? Rav Yehuda in the name of Rav said: He would affirm his belief in redemption just before reciting Shmona Esrei. Rav Yossi son of Elyakim affirmed in the name of the Holy Congregation of Yerushalayim that he who affirms his belief in the redemption just before reciting Shmona Esrei is not harmed that whole day.

SUPPLEMENT

סמיכת גאולה לתפלה – A Discussion Concerning the Rule of

Rabbi Eliyahu Bakshe-Doron

בנין אב – ח"ד סמיכות גאולה לתפילה

מצות קריאת שמע ומצות התפילה שתי מצוות נפרדות הן, וזמניהם שונים, וחכמים הסמיכו אותם כאחד כדי לסמוך גאולה לתפילה. מסיבה זו אסרו להפסיק בדיבור בין גאולה לתפילה, ואפילו אמן גאול ישראל אין לענות לדעת מרן כמבואר בשו"ע או"ח סימן ס"ו סעיף ז', ולא לענות קדיש וקדושה בין גאול ישראל לתחילת התפילה, כמבואר בשולחן ערוך שם סעיף ז'.

ויש להבין מה השיבות סמיכות זו ומהו מקורה.

א. מקורות ההלכה

המקור להלכה שיש לסמוך גאולה לתפילה מבואר בגמרא ברכות ד': "אמר ר' יוחנן איזהו בן עולם הבא, זה הסומך גאולה לתפילה של ערבית". ופרש"י "וסמיכת גאולה לתפילה רמזה דוד בספר תהילים דכתיב ה' צורי וגואלי וסמיך ליה יענך ה' ביום צרה, ואמרינן בברכות ירושלמי מי שאינו סומך גאולה לתפילה למה הוא דומה לאוהבו של מלך שבא ודפק על פתחו של מלך, יצא המלך ומצאו שהפליג, אף הוא הפליג, אלא יהיה אדם מקרב להקב"ה אליו ומרצהו בתשבחות וקלוסין של יציאת מצרים והוא מתקרב אליו, ובעודו קרוב אליו יש לו לתבוע צרכיו", עכ"ל. רש"י הביא לא רק את המקור לסמיכות גאולה לתפילה מפסוק, אלא הוסיף את הסבר הירושלמי המבאר בסברא את הענין בסמיכות גאולה לתפילה משום שיש בה התקרבות לקב"ה לפני התפילה, משום שיש נפק"מ להלכה במקור לסמיכות גאולה לתפילה כפי שנבאר, ועיין בצל"ח ברכות שם מה שכתב בזה.

הבית יוסף באו"ח סימן קי"א הביא דברי הגהות אשר"י שבשבת אין צריך לסמוך גאולה לתפילה משום שנפקא לן מיענך ה' ביום צרה, דכתיב בתרי יהיו לרצון אמרי פי, ובשבת שאינו יום צרה אין צורך לסמוך גאולה לתפילה. הבית יוסף חלק עליו בזה, וכתב שאין דבריו נראין לפי שהכתוב אינו אלא אסמכתא בעלמא, ובלאו ההוא קרא צריך לסמוך גאולה לתפילה, וכוונתו לסברא שהביא הירושלמי במשל למלך ואוהבו, ועוד כתב שם שתפילת שבת במקום תפילת חול דענייה בעת צרה היא. ונראה שהבית יוסף בתירוץ

ראשון למד סברת הירושלמי שיש לסמוך גאולה לתפילה משום חשיבות התפילה שתהיה בקירבה לה' יתברך, ולכל תפילה יש להסמיך הגאולה, ולא דווקא בתפילה שמתפלל ביום צרה, ונזקק לתירוץ שני, משום שאפשר לבאר גם המשל בירושלמי שסיבת הסמיכות לתפילה בכדי שהתפילה תענה, ואם כן הוא רק בתפילה של בקשה, ועל כך השיב שגם תפילת שבת יש בה ענייה בעת צרה.

ויש להעיר שרש"י שם הוסיף הסבר על דברי הירושלמי, וז"ל "אלא יהיה אדם מקרב לקב"ה אליו ומרצהו בתשבחות וקלוסין של יציאת מצרים והוא מתקרב אליו, ובעודו קרוב אליו יש לו לתבוע צרכיו". ונראה שרש"י בא להדגיש שגם סברת הירושלמי היא שהסמיכות היא בכדי לתבוע צרכיו ולא בגלל עצם התפילה. ועל כך הוסיף הבית יוסף שגם לסברא זו, שבת יש בה גם בקשת צרכיו, לפי שהיא במקום תפילת חול, ועיין בשולחן ערוך או"ח סימן קי"א שפסק שבכל תפילה יש לסמוך גאולה לתפילה, והרמ"א שם הביא "ויש אומרים שצריך לסמוך גאולה לתפילה דווקא בחול או ביום טוב, אבל בשבת אין צריך", וסיים שם "וטוב להחמיר אם לא במקום שצריך לכך". וכתבו האחרונים שנפק"מ אם לענות קדיש וקדושה בין גאל ישראל לתפילה בשבת, שלדעת הרמ"א כיון שמעיקר הדין אין לסמוך גאולה לתפילה, בשבת צריך לענות קדיש וקדושה, ואילו לדעת מרן תפילת שבת כתפילת החול שאין להפסיק בה בין גאולה לתפילה.

ועיין בשאגת אריה סימן ט"ו שכתב להוכיח שהעיקר כסברת מרן שהפסוק הוא אסמכתא בעלמא, והעיקר הוא הסברא שיש לסמוך גאולה לתפילה.

ב. הסומך גאולה לתפילה בן העולם הבא

דין סמיכות גאולה לתפילה נזכר בגמרא ברכות ד': "איזהו בן העולם הבא, זה הסומך גאולה לתפילה של ערבית", ובגמ' שם ט: נאמר, "כל הסומך גאולה לתפילה אינו ניזוק כל היום". ועיין שם בתוס' ד"ה כל הסומך שכתבו שהכוונה לא רק לסומך גאולה לתפילה בלבד, אלא לסומך גאולה לתפילה כוונתיקין, שהיו גומרין אותה עם הנץ החמה, ועל כך נאמר אינו ניזוק כל היום. אולם ברור שדין סמיכות גאולה לתפילה נאמר לא רק בתפילת ותיקין, אלא בכל תפילה גם אם מאחר להתפלל, וגם בתפילת ערבית.

ויש להבין אם הלימוד הוא מהכתוב "יענך ה' ביום צרה" בסמיכות ל"ה צורי וגואלי", ועיקר הטעם הוא שתפילתו תתקבל ברצון, מובנת המעלה שלא יהא ניזוק כל היום, לפי שתתקבל תפילתו, אולם מה המעלה והחשיבות שבכך הרי הוא בן עולם הבא. מהגדרה זו משמע שעצם התפילה והמתפלל חשובים, ואין זו רק עצה שתתקבל תפילתו.

להבין את התפלה

על מעלה זו של סמיכות גאולה לתפילה עמד רבינו יונה בברכות (דף ב' ע"ב מדפי הרי"ף), וז"ל "איזהו בן העולם הבא, זה הסומך גאולה לתפילה, וכי מפני שסומך גאולה לתפילה יש לו שכר כל כך שיהא בן העולם הבא". רבינו יונה מביא בזה שני הסברים, כשנעיין בדבריו נמצא שיש בהם לבאר את ענין סמיכות גאולה לתפילה, ויש בהם כדי לבאר מה מהות התפילה ומעלתה כעבודה שבלב, וז"ל "ואומר מורי הרב שהטעם שזוכה לשכר גדול כזה מפני שהקב"ה כשגאלנו והוציאנו ממצרים היה להיותנו לו לעבדים, שנאמר כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים, ובברכת גאל ישראל מזכיר בה החסד שעשה עמנו הבורא, והתפילה היא עבודה כדאמרינן ועבדתם את ה' אלוקיכם זו היא תפילה, וכשהוא מזכיר יציאת מצרים ומתפלל מיד, מראה שכמו שהעבד שקונה אותו רבו חייב לעשות מצות רבו, כן הוא מכיר הטובה והגאולה שגאל אותו הבורא ושהוא עבדו ועובד אותו, וכיון שהוא מכיר שהוא עבדו מפני שגאלו ועושה רצונו ומצוותיו, נמצא שבעבור זה זוכה לחיי העולם הבא. ועוד אמר מורי נר"ו טעם אחר מפני שכשזכיר גאולת מצרים ומתפלל מיד, הוא מראה שהוא בוטח בה' בתפילה כיון שמבקש ממנו צרכיו, שמי שאינו בוטח בו לא יבקש ממנו כלום, וכן נראה באלה שמות רבה וכו', וייראו העם את ה' ויאמינו בה' וכו', וכיון שמזכיר עכשיו אותה גאולה שבטחו אבותינו בה' והצילם ומתפלל מיד, נמצא שגם הוא בוטח בו שיענה אותו כמו שענה לישראל בעבור שבטחו בו, ומפני זה מזכיר אותה הגאולה ומתפלל מיד, והבטחון הוא עיקר היראה והאמונה, לפיכך זוכה בסיבתו לחיי העולם הבא", עכ"ל.

רבינו יונה מבאר שהמעלה שהרי הוא כבן עולם הבא, משום שהסמיכות של הגאולה לתפילה יש בה בכדי להביא את המתפלל לתפילה שלימה שיש בה עבודת ה' בעצם העבודה, ולא רק בקבלת השכר שאינו ניוזק כל היום, על כן יש לו חלק לעולם הבא לפי שעבד את ה' בשלימות.

בשני הטעמים של רבינו יונה יש להבין היטב מה הוא גדר העבודה שבתפילה, ומה המצוה בעצם התפילה מלבד הבקשות.

ג. התפילה כעבודה וסמיכות הגאולה מורה על עבודת הרמב"ם בספר המצוות מ"ע ה' ובפ"א מהל' תפילה מבאר שהתפילה היא מצות עשה מן התורה על יסוד הפסוק "ועבדתם את ה' אלוקיכם", איזו היא עבודה שבלב, זו תפילה. הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות, משיג על הרמב"ם וסובר שתפילה מדרבנן, ומביא ראיות לכך מהגמרא, וחולק גם על סברת הרמב"ם וכותב שתפילה במהותה היא בקשת צרכיו, ואם כן לא מסתבר שתהא מצוה וחובה, וז"ל "אלא ודאי כל ענין התפילה אינו חובה כלל,

אבל הוא ממידת חסד הבורא יתברך עלינו ששומע ועונה בכל קוראינו אליו, ועיקר הכתוב ולעובדו בכל לבבכם מצות עשה שתהא כל עבודתנו לאל יתעלה בכל לבבנו, כלומר בכוונה רצויה שלימה לשמו". ויש להבין בזה סברת הרמב"ם הרי עצם התפילה היא בקשת צרכיו של אדם לטובתו, ואף על פי כן חובה היא בכל יום ולא זכות, ומצוותה בכל יום ולא רק בעת צרה ובשעת צרכו של האדם.

הרמב"ם בפרק א' מהלכות תפילה הל' ב' מגדיר מה היא המצוה שבתפילה, וז"ל "אלא חיוב מצוה זו כך הוא שיהא אדם מתחנן ומתפלל בכל יום ומגיד שבחו של הקב"ה ואח"כ שואל צרכיו שהוא צריך להם בבקשה ובתחינה ואח"כ נותן שבח והודיה לה' על הטובה שהשפיע לו כל אחד לפי כוחו". מבואר ברמב"ם שלא הגיד שבחו של הקב"ה לפני הבקשות ולא אחריהן, אינו לצורך הבקשות, אלא מעיקר מצות התפילה, וזוהי העבודה שבלב בבחינת "חובת כל היצורים להודות, להלל, לשבח ולפאר".

רבינו יונה מבאר שחובה זו של העבודה שבלב מהכתוב "ועבדתם את ה' אלוהיכם", היא העבדות לה' יתברך, לפי שזו חובתו של האדם ותכליתו, ככתוב "עם זו יצרתי לי תהילתי יספרו", שכשם שקבלת עול מלכות שמים מתגשמת בעשיית מצוותיו, כך גם העבדות מתבטאת בעבודה שבלב, שהיא התפילה לפני ה' יתברך לשבחו ולפארו בכל יום. והגאולה שלפני התפילה שיש בה סיפור גאולת מצרים באה להזכיר ולהכיר את העבדות לה' יתברך, כדברי רבינו יונה "שהקב"ה גאלנו והוציאנו ממצרים להיות לו לעבדים שנאמר כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים", ועם הכרה בעבודתו יתברך בסיפור הגאולה מקיימים את העבדות בפועל ע"י התפילה שהיא העבודה שבלב, כלשון רבינו יונה "וכשהוא מזכיר יציאת מצרים ומתפלל מיד, מראה שכמו שהעבד שקונה אותו רבו חייב לעשות מצות רבו, כן הוא מכיר הטובה שגאל אותו הבורא, ושהוא עבדו" וכו'. לפי זה הסמיכות של הגאולה לתפילה מלמדת על קבלת העבדות לה' יתברך ע"י עבודת התפילה, וכשהעבד נאמן ומקבל העבדות באהבה וברצון, הרי הוא בן העולם הבא.

ויש להוסיף בביאור דברי רבינו יונה שהתפילה עבודה היא שבה מקבלים עבודתו יתברך לא רק באמירת שבחו של מקום לפני ואחרי הבקשות, גם הבקשות עצמם עבודת העבד היא וזו המצוה שבתפילה. בפועל העבד עובד את רבו בעשיית רצונו, בלב עובד את רבו במשאלותיו. הגדרת עבד היא שאין לו מגרמיה כלום, וכולו שייך לרבו, וכך גם במשאלותיו תלוי הוא רק ברבו, ועצם הבקשות כולם מה' יתברך יש בהם עבודת הלב שענינו כענין עבדים אל יד אדוניהם, כן ענינו אל הקב"ה שימלא משאלותי, וזו העבודה שבתפילה, "ועבדתם את ה' אלוהיכם", וסמיכת הגאולה מזכירה את חובת העבדות לה', ועל כן הסומך

להבין את התפילה

גאולה לתפילה הרי הוא בן עולם הבא, לפי שעם הגאולה והתפילה עובד את רבו כעבד נאמן.

ד. סמיכת גאולה לתפילה שתהא מתוך בטחון גמור בה' בטעם השני מבאר רבינו יונה שסמיכות הגאולה לתפילה מביאה לידי בטחון גמור בה', ובכך התפילה מושלמת, "ולפי שהבטחון הוא עיקר היראה והאמונה זוכה לחיי העולם הבא". גם בביאור זה יש להבין מה העבודה שבתפילה, ומה שלימותה ע"י סמיכות הגאולה. רבינו יונה מסתמך בביאור זה על דברי המדרש בשמות רבה. והנה המדרש בשמות רבה פכ"ב סי' ג' מבאר את ענין סמיכות גאולת מצרים לתפילה, ומביא מקור נוסף השופך אור על ענין סמיכות זו. וז"ל "ולמה צריך להזכיר קריעת ים סוף באמת ויציב, לפי שכיוון שקרע להם את הים האמינו בו, שנאמר ויאמינו בה' ובמשה עבדו, ובזכות האמונה שהאמינו זכו לומר שירה ושרתה עליהם שכינה וכו' לכך צריך אדם לסמוך גאולה לתפילה כשם שהם הסמיכו שירה אחר האמונה והקריעה, וכשם שהם טיהרו את ליבם ואמרו שירה וכו' כך צריך אדם לטהר ליבו קודם שיתפלל", עכ"ל.

מבואר בדברי המדרש כדברי רבינו יונה, שסמיכות גאולה לתפילה יש בה לחזק הבטחון בקב"ה לקראת התפילה, דוגמת השירה שבאה לאחר שהאמינו בה' ובמשה עבדו בקריעת ים סוף.

רבינו יונה מבאר מהי העבודה שבתפילה, שהתפילה אינה רק בקשות ומשאלות, התפילה נאמרת מתוך בטחון גמור בה' יתברך שבידו הכל, לצורך זה מסמיכים גאולת קריעת ים סוף לתפילה, לחזק הבטחון שהוא כדבריו "עיקר היראה והאמונה". לפי זה אם הבקשה לרפואה, לפרנסה וכדומה, אינה מצוה אלא חסד וזכות כדברי הרמב"ן, המצוה והחובה היא להגיד בכל הלב "ברוך אתה רופא חולי עמו ישראל" ו"מברך השנים" וכדומה, וזו העבודה שבלב להביע את הבטחון הגמור בה' יתברך בכל יום, שהוא עיקר האמונה והיראה, ובכך זוכה לחיי העולם הבא. ויש לדייק לשון המדרש "כשם שאבותינו הסמיכו שירה אחר האמונה והקריעה, כך יש להסמיך גאולה לתפילה", מבואר שתפילה הנאמרת מתוך בטחון גמור בכוחו וחסדו יתברך שירה היא, ולא רק תפילה ותחנונים.

דברי רבינו יונה המבאר את סמיכות הגאולה לתפילה בכך שהתפילה נאמרת בבטחון גמור או בעבודת נאמנה, נראים כחולקים על המקור שהביא רש"י מהירושלמי, שהטעם הוא מסמיכות הכתובים בתהילים "ה' צורי וגואלי" וסמיך ליה "יענך ה' ביום צרה", שהטעם הוא מצד שהתפילה נשמעת יותר בסמיכות לגאולה. אולם כשנתבונן גם במקור זה, נראה שטעם

אחד הם, והן הן הדברים.

ה. סמיכות הפסוקים בתהילים

דברי הירושלמי בביאור הסמיכות גאולה לתפילה אומרים דרשני, לכאורה יש כאן רק סמיכות המילים "ה' צורי וגואלי" שבסוף פרק י"ט, ל"יענך ה' ביום צרה" בפרק כ', ומהיכן כל השיבות הענין. הב"ח מקשה על מקור זה שהרי דווקא בפסוק עצמו משמע שיש להקדים תפילה לגאולה, שהרי הכתוב אומר תחילה "יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך" והכוונה לתפילה, ורק אח"כ "ה' צורי וגואלי". ועוד הקשה הב"ח שבגמ' ברכות ט: מבואר שמזכירים פסוק זה לאחר כל התפילה כולה, ולמה תקנו לאומרו אחר תפילת שמונה עשרה, לפי שדוד המלך אמר פסוק זה אחר שמונה עשרה פרקים, מבואר שיש לסמוך תפילה לגאולה ולא גאולה לתפילה, ועיין מה שביאר בזה הב"ח שם.

ונראה שהסמיכות נלמדת לא רק מהמילים האחרונות הסמוכות לתפילה, אלא בכל הפרק שם יש כדי ללמד על ברכות קריאת שמע ועל סדר העבודה בבוקר, הפרק המסתיים ב"ה' צורי וגואלי", פותח ב"השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו" וכו', כשהפרק בתחילתו מבאר את גדלותו יתברך ע"י התבוננות בשמים, בשמש ובירח שבכל הארץ יצא קוים וכו', באמצע הפרק לאחר התבוננות בגדלותו יתברך במעשה בראשית, ממשיך הפרק בפסוקים בגדלות התורה, "תורת ה' תמימה משיבת נפש", "פקודי ה' ישרים משמחי לב", ועמדו המפרשים על הקשר בין הדברים, ועיין במלבי"ם ובאלשיך הקדוש שביארו ששני חלקי הפרק מדברים בהשגת גדלותו יתברך, בתחילת הפרק ע"י ההתבוננות בבריאה, ובחלק השני ע"י לימוד התורה המלמדת על גדלות הבורא, והנה שני אלה יש בהם בכדי לעורר את האהבה והיראה לעבודת ה'.

הרמב"ם בהלכות יסודי התורה מונה את מצות אהבת ה' ויראתו, כמצוות יסוד של העבודה, וזאת על יסוד הפסוק "מה ה' אלוקיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלוקיך", וז"ל בפרק שני מהל' יסודי התורה "האל הנכבד והנורא הזה מצוה לאהבה וליראה אותו שנאמר ואהבת את ה' אלוקיך, ונאמר את ה' אלוקיך תירא", ומוסיף הרמב"ם שם בהלכה ב', "והיאך היא הדרך לאהבתו וליראתו בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהם חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר" וכו'.

ומבואר שההתבוננות בנפלאות הבריאה וחכמת הבורא שבה, מביאה לאהבתו יתברך, ואהבה מביאה לשבח ולפאר, והן הן דברי הפרק בתהילים "השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע" וכו'.

להבין את התפלה

הרמב"ם בספר המצוות מונה את מצות אהבת ה' במצוה ג', וגם שם עומד הרמב"ם על הדרך לאהבה אותו, וז"ל "לפי שנאמר ואהבת את ה' אלוקיך, איני יודע כיצד אוהב את המקום, תלמוד לומר והיו הדברים האלה, שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם". ומבואר שהדרך לאהבה את ה' להכיר גדלותו ע"י לימוד התורה. ועיין בלב שמח ונושאי כלי הרמב"ם שעמדו על שינוי הדברים בין ספר המצוות ליד החזקה, ותירצו שאין סתירה בין הדברים שע"י שניהם מגיע לאהבה וליראה ע"י התבוננות בבריאה וע"י לימוד התורה, והרי גם השורש אחד לפי ש"איסתכל באורייתא וברא עלמא".

ולפי זה ברור הקשר בין שני חלקי הפרק, בין "השמים מספרים כבוד אל", והפסוקים "תורת ה' תמימה" ושאר מעלות התורה, לפי שהפרק עוסק בהשגת כבוד ה' יתברך, אהבתו ויראתו, וזאת ע"י התבוננות בבריאה ובלמוד התורה. ועיין במלבי"ם שביאר את ההבדלים, ואת השיבות הדרך של לימוד תורה יותר מהתבוננות בבריאה על פי הפסוקים. ונראה שגם ההמשך "יהיו לרצון אמרי פי" שבסוף הפרק, יש לו קשר עם שני עניינים אלה המביאים לאהבה וליראה, שרק ע"י אהבה ויראת ה' יתברך אפשר לעבוד אותו בתפילה, וכפי שהקדים הכתוב "מה ה' אלוקיך שואל מעמך כי אם ליראה וכו' ולאהבה אותו" ורק אח"כ "ולעבוד את ה'" (דברים י'), כך גם לפני התפילה יש לעורר את האהבה והיראה ואז התפילה נשמעת, וזה כוונת הכתוב "יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך" בסוף הפרק העוסק בדרכים לאהבה וליראה.

ו. ברכות קריאת שמע

הגאולה היא מסדר ברכות קריאת שמע, כשלפניה מברכים שתי ברכות, ולאחריה בשחר מברך אחת גאל ישראל, ובערב שתיים. נתבונן בברכות שתקנו חז"ל לאומרם עם קריאת שמע, ומכאן נלמד על סמיכות הגאולה לתפילה הנלמדת מסמיכות "ה' צורי וגואלי" ל"יענך ה' ביום צרה" בפסוק שלאחריו.

נחלקו המפרשים מה הם ברכות קריאת שמע שתקנו לאומרם, אם הם ברכות המצוות שתקנו לאומרם על מצות קריאת שמע או שברכות השבח הם. הבית יוסף או"ח סי' מ"ו וכן בסי' ס' הביא תשובת הרשב"א שכתב שברכות קריאת שמע אינם ברכות של קריאת שמע ממש כברכת התורה וכברכת המצוות, שאם כן היה לברך לקרוא את שמע, אלא הברכות נתקנו בפני עצמם, אלא שתקנו לאומרם לפני קריאת שמע ואחריה, וכן הסכימו הגאונים, ולפיכך מי שקרא ק"ש בלא ברכותיה חוזר ואומר ברכותיה בפני עצמם ואין בכך כלום. ועיין בשו"ת פרי יצחק חלק א' סי' א' שהאריך בזה שיש ראשונים החולקים בדבר וס"ל שעיקרם ברכות ק"ש בלבד.

ויש לברר תוכן הברכות ושייכותם לק"ש. אפשר להבין שברכת יוצר אור בבוקר והמעריב ערבים בערב הן ברכות על זמן הקריאה, שיש להזכיר בברכה את יצירת המאורות לקראת הזריחה, והמעריב ערבים עם השקיעה, שאלו הם זמני קריאת שמע "בשכבך ובקומך", משום כך גם מזכירים מידת בוקר בערב, ולכן גם נקראות ברכות אלו ברכות קריאת שמע, וזוהי גם סברת הרשב"א שגם מבלי קריאת שמע יש לומר הברכות בפני עצמן, מצד זמן הבוקר שיש לברך בו יוצר המאורות. הברכה השניה אהבת עולם היא ברכת התורה, ויש לפרשה כברכה מקדימה לק"ש, משום שבעצם קריאת שמע יש לימוד תורה בבחינת "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך" וכו', ובק"ש יוצאים בדיעבד ידי חובת "והגית בו יומם ולילה" כמבואר בגמרא במנחות צט:, על כן מצד החלק של קריאת שמע כקורא בתורה, בנוסף לקבלת עול מלכות שמים תיקנו את ברכת אהבה רבה, ועיין בגמ' ברכות יא: שהקורא קריאת שמע עם ברכתיה לפני שברך ברכת התורה יצא בברכת אהבה רבה שתוכנה ברכת התורה.

והנה בפרי יצחק כתב להוכיח שסברת הרשב"א שכתב להוכיח שברכות ק"ש ברכות הם בפני עצמם, לא שייכת לדעת כמה ראשונים על ברכת אהבה רבה שהיא סמוכה ממש לק"ש כברכת המצוות, ואם קרא קריאת שמע בלא ברכותיה היה מקום לומר שאינו צריך לומר אהבה רבה, אם לא שסדר הברכות מעכב, ולכן צריך לומר גם אהבה רבה.

הברכה שאחריה היא ברכת הגאולה שמזכירין בה קריעת ים סוף וגאל ישראל, ומקורה מהכתוב "להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות", ואמרו על כך בגמרא ברכות יב. "כל שלא אמר אמת ויצייב בשחרית ואמת ואמונה בערבית לא יצא ידי חובתו", וביאר הטור או"ח סי' ס"ו שאין הכוונה שלא יצא ידי ק"ש, שהרי הברכות אינם מעכבות, אלא שלא יצא המצווה כתיקונה. מבואר בדבריו שאת מצות קריאת שמע לא יצא כתיקונה, ולא רק שהפסיד הברכה, דאם לא כן מאי קמ"ל, ודאי שאם לא אמר הברכה לא יצא ידי חובת הברכה, אלא הכוונה למצות קריאת שמע כתיקונה, שלא אמרה בברכותיה.

ופירש רש"י בברכות שם שהברכה בבוקר הנלמדת מ"להגיד בבוקר חסדך" היא על גאולת העבר, והברכה בערב הנלמדת מ"ואמונתך בלילות" היא על גאולת העתיד, ובתוס' שם ד"ה להגיד הביא ביאור שהכוונה לנשמה המופקדת בלילה, כמו שנאמר "חדשים לבקרים רבה אמונתך", לפי הסבר זה אין קשר ישיר בין הברכות, אחת עוסקת בברכת המאורות, אחת בברכת התורה, ואחת הודאה על חסדי ה' בבוקר ובערב, רק שתיקנו לאומרם בסמוך לקריאת שמע ובסמוך לתפילה. אולם הלימוד מפרק י"ט בתהילים וסמיכותו לתפילה, יש בו כדי ללמד ששלושת הברכות מקשה אחת הן, ולא בכדי נתקנו בסמוך לקריאת שמע

להבין את התפילה

והוסמכו לתפילה.

פרק י"ט כפי שביארנו עוסק בהוראת הדרך כיצד לאהוב את ה' וליראה אותו, בתפילה דרך "השמים מספרים כבוד אל" שהדרך לאהבה אותו היא בהתבוננות בבריאה וספור תהילתה, והדרך האחרת בלימוד תורה, ובסיום נזכרה התפילה "יהיו לרצון אמרי פי" הסמוכה ל"ה' צורי וגואלי" המזכירה את הגאולה, ומכאן הסמיכות לתפילה בבקשה ובתחינה ש"יענך ה' ביום צרה". לפי שקריאת שמע עיקרה קבלת עול מלכות שמים וקבלת מצוות, הקדימו חז"ל ברכות המעוררות את האדם לאהבה וליראה את ה', כדי לקבל עול מלכותו ביראה ואהבה, שהרי "מה ה' אלוקיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלוקיך וכו' ולאהבה אותו", ורק אח"כ "ולעבוד את ה' אלוקיך".

ואלו הן הברכות, פותח בברכת יוצר המאורות היא הברכה בהתבוננות והודאה לקב"ה על נפלאותיו בבריאה, מידי בוקר על זריחת החמה ובערב על שקיעה, ולאחריה ברכת "אהבה רבה" שיש בה התבוננות וברכה על גדולת התורה, המביאה לאהבה ויראת הבורא. לאחר ההתבוננות וקבלת עול מלכות שמים, באה ברכת הגאולה שיש בה קריעת ים סוף ומכת בכורות, לפי שעם קבלת עול מלכות שמים יש לזכור את הסיבה לעבודתו יתברך, ולקיים בפועל את "להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות", שזה עיקר עבודת האדם בהודאה לקב"ה, וכך נאמר בפסוק שלפני "להגיד בבוקר חסדך", "טוב להודות לה' ולזמר לשמך עליון", ושלושת יסודות העבודה שבברכות קריאת שמע לפניה ואחריה הם תמצית פרק י"ט בתהילים, ההתבוננות בבריאה, במעלות התורה, והגאולה שלאחר העבודה של "יהיו לרצון אמרי פי". לפי זה הלימוד המסמיך גאולה לתפילה אינו רק מסמיכות המילים "צורי וגואלי" ו"יענך ה' ביום צרה", אלא כל סדר הברכות וסדר העבודה, אהבה ויראה, קבלת עול מלכות שמים, והודאה בגאולה וכמלכותו יתברך, הם הסמוכים ל"יענך ה' ביום צרה", ומכאן סמיכות גאולה לתפילה.

רבינו יונה מדגיש שהתפילה המושלמת היא שהבקשות יהיו מתוך בטחון גמור בחסדי הבורא, ולצורך כך יש לסמוך גאולה לתפילה, לשאוב בטחון מקריעת ים סוף. ויש להתבונן שגם הפרק "יענך ה' ביום צרה" אע"פ שבא כתפילה על צרה, נאמר כ"מזמור לדוד", ואם כי פותח בתפילה בעת צרה. בהמשך המזמור מדגיש את הבטחון בקב"ה שישלח עזרו מקודש ונרננה בישועתך ובשם אלוקינו נדגול, לפי שזה עיקר התפילה להתפלל מתוך בטחון גמור בקב"ה, ועל כן השירה נקראת תפילה, וסמיכות הגאולה לתפילה נלמדת מהשירה ששרו בני ישראל לאחר האמונה במעמד קריעת ים סוף, לפי ששרו לא רק על העבר "אז ישיר משה", אלא בטחו בקב"ה עד ששרו על הגאולה העתידה, על כניסתם לארץ, ועל מקדש ה'

שכוננו ידיו, ועיקר קריעת ים סוף הוא שמלכותו ברצון קבלו עליהם, ויחד כולם הודו והמליכו ואמרו, וזה גם סיום הגאולה שלפני התפילה, שמלכותו ברצון קבלו עליהם, וכבר עתה מודים בגאול ישראל על גאולת העבר וגאולת העתיד. ובאירה זו עומדים בתפילה, כדברי רבינו יונה "שהבטחון הוא עיקר היראה והאמונה".

Reproduced from the Davka Corp. CD-Rom Otzar HaHalacha V'Haminhag